

Memoarska literatura o hrvatskome nacionalnom pokretu 1971. godine*

HRVOJE MATKOVIĆ
Zagreb, Republika Hrvatska

Autor u ovom radu daje pregled nekoliko knjiga memoarskog karaktera, u kojima sudionici hrvatskoga proljeća progovaraju o svojim pogledima na tadašnje događaje. Opisani i raščlanjeni radovi različiti su po svojem opsegu i načinu na koji autori pristupaju razdoblju o kojem pišu, no autor Hrvoje Matković zaključuje da uz nuždan oprez i kritičnost podaci koji su njima izloženi služe pri rekonstrukciji zbivanja, a zatim i za donošenje povijesnih prosudbi.

Ključne riječi: hrvatsko proljeće, 1971., memoari

Za rekonstrukciju i objašnjenje pojedinih događaja u prošlosti ili za procjene većih povijesnih razdoblja služimo se arhivskom građom različite provenijencije i različitog stupnja vjerodostojnosti. No, osim arhivalija u tome nam pomažu i neka druga vrela, a među njima određeno mjesto ima i memoarska literatura. Radi se o većim ili manjim objavljenim tekstovima (knjige, brošure, članci u časopisima) osoba, ponajviše političara, koji opisuju događaje iz prošlosti s većom ili manjom literarnom vještinom. Očita je namjera autora tih radova da objasne vlastito sudjelovanje u zbivanjima i da opravdaju svoju aktivnost ili da se ograde od nekih pothvata koji u vrijeme događaja nisu bili podudarni s njihovim stajalištima. S druge strane, takva literatura u pravilu nastaje nakon vremenske distance koja dodatno uvjetuje vrijednosne neujednačenosti. Stoga memoarski radovi najčešće i imaju subjektivni biljeg. Međutim, u memoarskoj literaturi, uz autorova stajališta, nalazimo i mnoge faktografske podatke koji su poznati samo autoru i drugdje ih ne bi mogli naći, a važni su za stvaranje povijesnih prosudbi. Uz nuždan oprez i kritičnost ti nam podaci služe pri rekonstrukciji zbivanja, a zatim i za donošenje povijesnih prosudbi.

* Izvorno je ovaj rad napisan za izlaganje na znanstvenom skupu "Hrvatsko proljeće - 1971." održanom 18. i 19. prosinca 2001. u Zagrebu, te je trebao biti objavljen u zborniku radova s tog skupa. Zbornik nije objavljen, pa je autor svoj rad dostavio uredništvu našeg Časopisa. Ocijenivši ga zanimljivim pregledom memoarske literature objavljene do trenutka pisanja rada, uredništvo ga je odlučilo uvrstiti u ovaj broj ČSP-a. Pritom napominjemo da je u međuvremenu objavljeno nekoliko radova o događajima iz godine 1971.

Zato memoarsku literaturu i smatramo specifičnom povijesnom građom, koju povjesničar mora konzultirati.

Kad je riječ o memoarskoj literaturi o hrvatskome proljeću, onda najprije treba naglasiti da te literature nema mnogo. Naime, od takve literature treba razlikovati tekstove pojedinih političkih sudionika, koji su nastali u jeku političkih sučeljavanja, a u kojima se vode politički obračuni i usmjerava politička aktivnost. To su, zapravo, politički spisi, kojima se poziva na akciju za ostvarenje određenih autorovih političkih ciljeva. U njima se tumače i objašnjavaju postavljeni zadaci, pa oni predstavljaju oružje političke borbe. Dakako, i takve materijale treba pažljivo proučiti, jer oni posve jasno razgraničavaju sukobljene strane. Međutim, ovdje će biti riječi samo o memoarskoj literaturi.

Među sudionicima '71., koji mogu i trebaju za povijest nešto reći, nesumnjivo su u prvom redu Savka Dabčević-Kučar¹ i Miko Tripalo². I dok u našoj prošlosti ključni ljudi nekih neprijeporno važnih i prijelomnih zbivanja nisu ništa (ili su vrlo malo) zabilježili o svom udjelu u tim zbivanjima, Miko Tripalo i Savka Dabčević-Kučar dali su nam svoje memoarske zapise. Iz njih iščitavamo važne podatke bez kojih ne bismo mogli rekonstruirati tijek događaja, ni donositi povijesno vrijednosne prosudbe. Povijesnoj znanosti potrebna su autentična svjedočanstva upravo o onim zbivanjima koja su se događala ne samo na javnoj sceni, nego još više iza kulisa te scene. A takvih je zakulisnih zbivanja u hrvatskome proljeću bilo i suviše mnogo i o njima su znali samo oni koji su u tim zbivanjima sudjelovali.

Pozornost povjesničara privlače i zapisi drugih sudionika hrvatskoga nacionalnog pokreta koji su u njemu sudjelovali i postali sudionici borbe za bolju budućnost Hrvatske. Oni su svojim istupanjima upozoravali na kontroverznost sustava i raskorak između proklamiranih normi i hrvatske stvarnosti. Totalitarni je sustav brižljivo skrivao spoznaje o stvarnom djelovanju političkih činitelja iz 1971. godine ili je njihova dogovaranja i pripremanja određenih aktivnosti namjerno iskrivljavao i prilagođavao kako bi, kad je nastupila represija, postali argumenti za optužnice.

¹ Savka Dabčević-Kučar rođena je 1923. u Korčuli. Završila je Ekonomski fakultet u Zagrebu i na njemu doktorirala. Kao sudionica NOP-a djelovala je u omladinskoj organizaciji, a od 1944. u zbjegu je u El Shatu. Poslije rata profesorica je na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Postupno napreduje u partijskoj hijerarhiji i postaje član CK SKH (jedan je od sekretara Izvršnog komiteta), te član CK SKJ i njegova Predsjedništva. Bila je predsjednik Izvršnog vijeća SR Hrvatske (1967. -1968.), a zatim predsjednica CK SKH. Objavila je veći broj radova iz političke ekonomije. Nakon sjednice u Karađorđevu bila je prisiljena na ostavku i povlačenje iz politike.

² Miko Tripalo rođen je 1926. u Sinju. Završio je Višu političku školu u Beogradu i Pravni fakultet. Sudjelovao je u NOB-u od 1941. godine. Rano se uključio u politički život. Najprije djeluje u rukovodećim tijelima omladinske organizacije (bio je predsjednik Narodne omladine Hrvatske, predsjednik Saveza studenata Jugoslavije te predsjednik Narodne omladine Jugoslavije), a zatim i u vrhovima Partije. Bio je član Izvršnog komiteta CK SKH, politički sekretar Gradskog komiteta SK Zagreba, sekretar Izvršnog komiteta CK SKH, član Izvršnog biroa Predsjedništva SKJ. Nakon sjednice u Karađorđevu početkom prosinca 1971. bio je prisiljen na ostavku i povlačenje iz politike. Umro je u Zagrebu 1997. godine.

Potkraj osamdesetih godina, kada se komunistički sustav u bivšoj Jugoslaviji ubrzano urušavao, pojavila se knjiga Mike Tripala *Hrvatsko proljeće* (Zagreb 1989.). Budući da su Miko Tripalo i Savka Dabčević-Kučar simbolizirali hrvatsko proljeće i nakon njegova sloma bili zbačeni sa svih funkcija, pojava knjige jednog od predvodnika hrvatskoga nacionalnog pokreta izaziva interes ne samo povjesničara nego i šire javnosti. Bio je to rad vodećeg političara iz smijenjenog hrvatskog rukovodstva kojim on daje svoje viđenje zbivanja. Već na prvoj stranici svoje knjige Tripalo izjavljuje: "... želim pisati kao borac koji je iznutra mogao utjecati na pokret i vidjeti njegove uspjehe i promašaje". A zatim nešto dalje nastavlja: "... prema prošlosti treba imati objektivan, kritički odnos, sud dostojan vremena i prostora kome pripadamo". Da bi što uvjerljivije prikazao vlastiti udio u zbivanjima koja je označio u naslovu knjige, Tripalo je prvih 140 stranica posvetio obradi osnovnih uzroka događaja 1971. Razradio je utjecaj vladajuće ideologije na rješavanje nacionalnog pitanja, rasprave u partijskom vrhu tijekom 1967. i 1968. godine, zbivanja u Čehoslovačkoj 1968. (tzv. praško proljeće), zasjedanja najvišeg partijskog foruma i ustavne kontroverze između 1967. i 1971. U tom dijelu knjige Tripalo je dosta prostora posvetio uklanjanju Aleksandra Rankovića iz političkog života, u čemu je i sam vrlo aktivno sudjelovao kao član najvišeg partijskog tijela - Organizaciono-političkog sekretarijata CK SKJ u Beogradu.

Obrađujući događaje koji su prethodili sastanku u Karadorđevu, autor izvješćuje o mnogim suprotstavljenim stajalištima ljudi koji su tada politički djelovali. Posebnu pozornost privlače stajališta i ocjene Edvarda Kardelja, zasigurno uz Tita jednog od ključnih ljudi komunističkog vrha. "Nacionalizam u Hrvatskoj je dječja priča prema snazi onoga u Srbiji" - bilježi Tripalo Kardeljeve riječi i dodaje: "Kardelj je nesumnjivo bio nosilac mnogih demokratskih reformi, on je svojom sposobnošću, upornošću i radnim kapacitetom najzaslužniji za donošenje ustavnih amandmana 1971., a poslije Ustava 1974. i ZUR-a 1976." Sve to upućuje Tripala da postavi pitanje: Zašto takav čovjek počinje strahovati od posljedica reformi koje je često sam inicirao? Surađujući s njim u najvišim partijskim tijelima, Tripalo je imao mogućnost da ga sve bolje upozna, pa mu se o Kardelju nametnuo ovaj zaključak: "Procjenjujući odnose snaga Kardelj je zapravo strahovao od srpsko-hrvatskog sporazuma, čime bi njegova uloga, kao i uloga Slovenije i još nekih republika kao arbitara i spasilaca, bila bitno umanjena". Tu Tripalo izriče svoju kritiku i hrvatskom partijskom rukovodstvu koje nije radilo na sporazumijevanju srpskog i hrvatskog rukovodstva (kao ni na sporazumijevanju s rukovodstvima drugih republika).

Tripalo osvjetljava političke procese ne zanemarujući ni vanjske činitelje koji su utjecali na rušenje hrvatskoga rukovodstva. No, smatra da osnovne uzroke događaja treba ipak tražiti u unutarnjoj situaciji, tj. u odnosima unutarnjih snaga. Zabilježio je i zanimljiv podatak da su Tito i Brežnjev, prigodom njegova boravka u Jugoslaviji, razgovarali u četiri oka punih sedam sati! A na drugom mjestu bilježi da svi znaci pokazuju da je i Nixon dao Titu zeleno svjetlo za mjere u zemlji pod uvjetom da Jugoslavija sačuva svoj izvanblokovski

status. No, bilo je i drugačijih tvrdnji - bilježi Tripalo - pa navodi izjavu Jure Bilića u jednom intervjuu „da je Nixon podržavao nacionalističku grupu u rukovodstvu Hrvatske”. A Vicko Krstulović - piše Tripalo -kao dokaz neprijateljskih veza bivšeg zagrebačkog rektora Ivana Supeka navodi daje „Nixon Supeka tapšao po ramenu”.

Predočujući sastanak u Karađorđevu autor podrobno razrađuje tri problema:

- rascjep u hrvatskom rukovodstvu;
- stajališta partijskih rukovodstava drugih republika i JNA;
- odnos Tita prema događajima u Hrvatskoj.

U raspravljanju autor je vrlo konkretan i navodi imena svih sudionika bez obzira na to kojoj su strani pripadali. Pišući o držanju Vladimira Bakarića, Tripalo procjenjuje da je Bakarić s jedne strane zaključivao da reforme sustava, koje predlaže Hrvatska, još ne mogu proći, ali i da se osobno osjećao ugrožen u svojoj liderskoj poziciji u Hrvatskoj. Što se tiče držanja JNA, ističe dva važna momenta: nacionalni sastav zapovjednog kadra i djelomično nerazumijevanje nacionalnog pitanja. A upravo je armijska grupacija - tvrdi Tripalo - vršila glavni pritisak na Tita. Smatrajući da je Tito bio jedini koji je cijelu stvar mogao presjeći, autor izričito tvrdi da „ne treba imati iluzije da bi se nešto bitno u društvu moglo dogoditi bez njegove privole”. Za Tita Tripalo tvrdi da je pripadao staroj lenjinističkoj školi, koja je dogmatski shvaćala klasnu borbu, no da je ipak pristajao uz reforme, ali je poslije njihova prihvaćanja postajao oprezan zbog njihovih posljedica. To je vodilo u kontroverznost njegovih stajališta i političkih poteza.

Iz Tripalova opisa tijeka sjednice u Karađorđevu doznajemo i za neke događaje u stankama zasjedanja, među kojima i za njegov prijedlog Savki Dabčević-Kučar i Peri Pirkeru da - kako kaže - „svu krivicu” svale na njega, na što oni nisu pristali. Odluka je donesena i prije sastanka, što potvrđuje činjenica da su na sjednici Predsjedništva SKJ svi diskutanti „iz džepova vadili diskusije otipkane pisačim strojem”.

U posljednjem poglavlju Tripalo razmatra pitanje političkog pluralizma i krizu vodeće uloge partije. U zaključku pak razmišlja o povijesnim poukama događaja iz 1971., relevantnima za budućnost Hrvatske i Jugoslavije.

Knjiga Mike Tripala *Hrvatsko proljeće* prikaz je političkih prilika ne samo u Hrvatskoj, već i šire u jugoslavenskim razmjerima. Njezin je autor dao opsežan prikaz prilika i nastalih problema u cijelom poratnom razdoblju, iz kojih je proklijalo sjeme hrvatskoga nacionalnog pokreta usmjerenog prema novom definiranju Jugoslavije i karakteru federacije. Taj je pokret Tripalo ocijenio narodnim jer je težio ostvarenju pune nacionalne ravnopravnosti, ali i socijalističkim, pod čim podrazumijeva otklon od partijskog totalitarizma i nekog apstraktnog povijesnog interesa. Tripalo analizira snagu dogmatizma, ulogu vojske i policije u totalitarnom sustavu, te punu kontrolu nad javnim životom građana, posebno dirigiranost tiska. Za hrvatsko proljeće nalazi da nije imalo

revolucionarno nego evolutivno obilježje. Naime, on ga procjenjuje kao nastojanje da monističku organizaciju tadašnjeg društva pretvori u pluralističku i da društvu dade obilježje modernog socijalizma.

*

U travnju 1990. objavljena je knjiga *Ljudi iz 1971. - prekinuta šutnja*. Njezin naslov točno pogađa sadržaj i poziciju grupe autora koji su u knjizi dali svoje priloge. Svi su oni bili neposredni sudionici hrvatskoga nacionalnog pokreta 1971. godine. A represija koja je nastupila nakon sloma pokreta, prisilila ih je na dugu, gotovo dvadesetogodišnju šutnju. No, kada se komunistički totalitarni sustav počeo urušavati, a s njim i sama Jugoslavija, oni su progovorili o onome što su radili i što su htjeli postići. Knjiga sadržava izjave sedamnaestorice autora, koje su dane u raznim prigodama, uglavnom kao intervjui, kada je sustav ozbiljno popuštao i kada se počinju otvarati prostori slobodnog izražavanja.

Nakon predgovora iz pera Dušana Bilandžića, u kojem su naznačena sva krizna stanja u drugoj Jugoslaviji i ulazak u burno razdoblje na izmaku 60-ih godina, slijede tekstovi (sjećanja) sudionika 1971. godine. To su: Vlado Gotovac, Miko Tripalo, Ivan Zvonimir Čičak, Vice Vukov, Ivan Supek, Ivica Vrkić, Slobodan Budak, Franjo Tuđman, Marko Veselica, Dražen Budiša, Ivan Aralica, Krešimir Džeba, Božidar Novak, Savka Dabčević-Kučar, Dragutin Haramija, Šime Dodan, Pero Kriste. Naslovi objavljenih tekstova (*Moj slučaj, Bilo je to za Jugoslaviju, Pobjeda grupe crvenih radikala, Nije se smjelo reći da si Hrvat, Zašto se dogodila 1971., Htjeli smo Europu dovesti u Hrvatsku i dr.*) vrlo su znakoviti i odražavaju različitost pristupa. Oni upozoravaju na raznolika preživljavanja njihovih autora koja su i nakon dvadeset godina uvijek svježja.

Knjiga *Ljudi iz 1971. - prekinuta šutnja* nije jedinstveno memoarsko djelo jednog autora. Radi se, kako je navedeno, o sjećanjima više njih, pa po tome tekstovi u knjizi imaju obilježje zajedničkoga memoarskog djela. Svaki autor prikazuje svoje sudjelovanje u događajima i na svoj način rastvara kompleks složenih događaja u Hrvatskoj. Uz mnoge faktografske podatke, svi oni ocrtavaju i opću atmosferu toga doba, što nesumnjivo pomaže stvaranju racionalnijih povijesnih prosudbi. U trenucima eksplozije slobodnog izražavanja nije bilo moguće potisnuti emocije i izbjeći formulacije koje upućuju na subjektivnost i pomalo zasjenjuju realno prosuđivanje stvarnosti. No, čitajući pažljivo svaki tekst, uočavamo da neki autori ipak smireno rekonstruiraju događaje, pogotovo kad raspravljaju o genezi nacionalnog pokreta ili kad analiziraju gospodarske parametre. Neki su se upustili u prikazivanje svog životnog puta koji ih je vodio od prihvaćanja marksizma i članstva u Partiji do razočaranja i traženja novog smjera. Ima i tekstova iz kojih izbija razumljiva gorčina, osobito kad je riječ o istragama i suđenjima, tamnovanju i šikaniranju nakon sloma hrvatskoga proljeća. Poneki su autori skloniji teorijskom pristupu, nego konkretizaciji, ali upravo iz tih tekstova zrače objašnjenja bitnih odrednica etatizma, samoupravljanja, djelovanja dirigirane i tržišne privrede i demokratizacije

cjelokupnog i društvenog sustava, što sve pridonosi razumijevanju biti hrvatskoga nacionalnog pokreta.

Na kraju knjige tiskani su pogovor Josipa Šentije (naslovio ga je «Za objektivno rastvaranje godine 1971.») i biografije autora pojedinih priloga. Šentija na početku svog teksta utvrđuje da knjiga sadržava glasove s druge strane demarkacijske crte, koji su izgovoreni u različitim prigodama, te da je duga šutnja bila posljedica političke i ideološke represije. Kad je došlo vrijeme da se ta šutnja prekine, glasovi sudionika postaju svjedočanstva o brutalnosti jednog vremena i službene politike u njemu - piše Šentija o događajima 1971. On daje i svoju prosudbu: „... najkraće rečeno, radilo se o snažno izraženoj težnji za potvrđivanje vlastitog nacionalnog i državnopravnog identiteta Hrvatske - odlučujućeg motiva svih hrvatskih bitaka u povijesti. Radilo se o legitimnom osjećaju nacionalnog dostojanstva i samostalnosti, spojenom s izražavanjem ideala slobode i demokracije”.

Nesumnjivo, knjiga *Ljudi iz 1971. - prekinuta šutnja* sadržava mnogo relevantnog materijala koji obogaćuje spoznaje o 1971. godini, koju znanstvena valorizacija u traženju odgovora na pitanje značenja te godine u novijoj hrvatskoj povijesti ne može zaobići.

*

U prosincu 1996. g., u povodu 25. obljetnice hrvatskoga proljeća, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu održala je javni sastanak, na kojem su govorili aktivni sudionici pokreta. Njihova izlaganja tiskana su u posebnom zborniku *Sjećanje na hrvatsko proljeće 1971. - 1996.*, koji je objavljen 1997. godine. U uvodu zbornika Božidar Novak naglašava važnost zapisivanja dragocjenih iskustava u borbi za Hrvatsku. Utvrđujući odgovornost komunista za teror poslije Karađorđeva on upozorava i na Titovu poruku da se u borbi protiv hrvatskih nacionalista „ne treba držati slova zakona kao pijan plota”, što mnogo govori o pravnom sustavu u komunističkom totalitarnom režimu.

Svaki od sudionika skupa prikazao je u svom izlaganju neke bitne momente vlastitog udjela u burnim zbivanjima. Dakako, nisu izostale ni njihove prosudbe. Ivan Supek prisjeća se nastupa studenata budući da je kao rektor Hrvatskog sveučilišta bio u kontaktu s njima. Uspoređujući štrajk zagrebačkih studenata sa studentskim nemirima u Beogradu 1968. godine, Supek ocjenjuje da se tamo radilo o „crvenom radikalizmu s jakom primjesom boljševičkog centralizma i velikosrpske dominacije”. Savka Dabčević-Kučar utvrđuje da je hrvatsko proljeće nesumnjivo bilo višedimenzionalna, višeslojna i višeznačna povijesna pojava. Smatra da se o hrvatskome proljeću ne može govoriti bez osvrta na Desetu sjednicu SKH, koja je potvrdila hrvatski subjektivitet. Struja hrvatskoga proljeća, koja je djelovala unutar SKH, težila je - kaže - „pretvaranju Jugoslavije u savez slobodnih država”, a to znači da je htjela iznutra praktički razbiti postojeći sustav. Na gospodarskom planu utvrđuje sukob s doktrinarnom primjenom socijalističkoga privrednog modela, koji je teško pogađao Hrvatsku. Dragutin Haramija razrađuje djelovanje hrvatske vlade, kojoj je bio na čelu. I on se osvrće na Desetu sjednicu SKH i utvrđuje da je „rezimirala

dotadašnje iskustvo i otvorila nova pitanja odnosa u federaciji i u provođenju gospodarske reforme". Navodeći konkretne podatke o ekonomskom položaju Hrvatske, prikazuje težnju vlade i reformskog krila SKH da taj položaj radikalno promijene. Iznosi i zanimljiva objašnjenja o odnosima tadašnje aktualne vlasti i Katoličke crkve.

Vlado Gotovac obilježava „hrvatsko proljeće” kao pokušaj da se izađe iz totalitarizma. „Vjerovali smo,” naglašava „da se na taj način može spasiti udio pravедnosti i nade, udio solidarnosti i spokoja...”. U osvrtu na poziciju Matice hrvatske utvrđuje da je njezin odnos s Partijom bio „sugovornički” jer hrvatski pokret ni jednog trenutka nije imao samo jedno središte. Vladimir Muljačić dao je prikaz izlaženja tjednika Hrvatsko sveučilište, koji se izdavao od veljače do prosinca 1971. godine. Vladimir Veselica bavi se ekonomskom problematikom koja je usko povezana s funkcioniranjem političkoga i socijalnog sustava. On istražuje hrvatske gospodarske odrednice, emigracijska i populacijska kretanja, gospodarsku strategiju i kolonizaciju hrvatskoga prostora. Objavljuje i devizni sustav i parolu „Devize onima koji ih ostvaruju”, napominjući da je upravo Hrvatska Jugoslaviji donosila najviše deviza.

Božidar Novak piše o doprinosu medija hrvatskom proljeću utvrđujući da su se hrvatski mediji 1971. opredijelili za temeljite promjene u gospodarskome i političkom sustavu. Unatoč različitim stajalištima u traženju rješenja za Hrvatsku, sve su hrvatske novine i publicistika nepobitno imale jedno zajedničko obilježje: hrvatski nacionalni interes traži borbu protiv jugounitarizma i totalitarizma - zaključuje Novak.

Izlaganje dijela sudionika hrvatskoga proljeća u ovom zborniku svjedoči o problemima koji su izvirali iz tadašnje hrvatske stvarnosti. Nakon dvadeset i pet godina oni iznose podatke o svojim stajalištima i težnjama. Govore uvjerljivo o korijenima hrvatskoga bunta 1971. godine, koji se usprotivio „revolucionarnoj zakonitosti” partije na vlasti, kojoj su pretežno i sami pripadali. Upravo su na toj poziciji postali svjesni teškog stanja u svim sferama života Hrvatske. Neki od njih bili su sudionici sastanka u Karađorđevu, gdje je zadan udarac hrvatskom proljeću.³ No, sačuvali su svoje uvjerenje da njihova borba nije bila uzaludna.

*

Savka Dabčević-Kučar objavila je 1997. godine svoju dvotomnu knjigu s više od tisuću stranica pod naslovom *Hrvatski snovi i stvarnost '71*. Ne samo

³ Godine 1994. objavljena je knjiga *Sjeća Hrvatske u Karađorđevu - autorizirani zapisnik* (izdavači MEDITOR, poduzeće za novinsko-nakladničku djelatnost, marketing i turizam, Zagreb i METEOR film, Zagreb). U posebnoj napomeni izdavači navode da su materijali za ovu knjigu prikupljeni u Arhivu Centralnog komiteta SK Hrvatske i Vjesnikovoj fotodokumentaciji. Sastanak Tita s tadašnjim vodstvom Hrvatske održan je 30. studenoga 1971., a sjednica Predsjedništva SK Jugoslavije 1. i 2. prosinca 1971. Budući da se ne radi o memoarskoj literaturi, već o zapisniku koji donosi doslovno izgovorene riječi sudionika sastanka i sjednice, u ovom prilogu se ne daje osvrt ne tu knjigu. Ona pripada izvornoj građi o kojoj ovdje nije riječ, ali koju istraživač ne može mimoći tijekom rekonstrukcije zbivanja i utvrđivanja povijesne prosudbe „hrvatskog proljeća”

opseg, već i naslovi pojedinih poglavlja knjige (npr. Zna li Hrvatska zašto je u Jugoslaviji, Gospodarska srž ustavnih amandmana, Hrvatska samobitnost, Nerazvijeni - vreća bez dna, JNA - sila iznad svega, Makijavelizam na djelu i dr.) upozoravaju da je autorica ne samo po širini nego i po dubini zahvata vrlo studiozno pristupila obradi događaja, u kojima je sama imala jednu od vodećih uloga. Jer sve što se događalo nekoliko burnih mjeseci 1971. imalo je duboke korijene u ustrojstvu totalitarnog sustava i organizaciji partijske države i posebno u gospodarskim odnosima i sukobima konkretnih interesa, koji su izazivali ozbiljna razilaženja i sučeljavanja. A autorica je sve komponente stanja i položaja Hrvatske u tim okolnostima s teorijske i praktično-političke strane izvanredno dobro poznavala, što joj je i omogućilo suptilnu analizu i donošenje, dakako osobnih, prosudbi.

Premda prvi dio naslova knjige (hrvatski snovi) zvuči donekle poetično, cjelokupan tekst otkriva da se ne radi o maštanjima i sanjarenju, nego o posve opravdanim težnjama jednog naroda koji želi i hoće promijeniti postojeće stanje. Drugi dio naslova daje naslutiti rezultat tog kolektivnog napora, na koji su utjecali mnogi činitelji, a koje će Savka Dabčević-Kučar realno uočiti i gotovo reljefno prikazati.

U svojim obradama autorica se često poziva na dokumente bilo da se radi o partijskim materijalima (onima za javnost ili tajnima), bilo o spoznajama iz vlastitih susreta s Titom ili drugim osobama iz partijskog vrha, a koje je inače bilježila. U svoj rad unosila je citate iz te dokumentacije, a u bilješkama upozorenja na izvore svojih spoznaja, što pridonosi argumentiranosti i uvjerljivosti tekstova. Autorica donosi i svoje zaključke i prosudbe, a na mnogim mjestima tek samo pretpostavke, ostavljajući da se naknadno utvrdi pravo stanje stvari i izreknu objektivne prosudbe.

Raspravljajući o ustavnim promjenama, autorica naglašava da su one bile žarište za prelamanje svih drugih razlika. Naglašava da pitanje „savez država” ili „savezna država” nije bilo samo terminološko pitanje, nego političko i za državu važno. Radilo se o pitanju vlasti i njezinom funkcioniranju, a to se odnosilo i na samu Partiju. Autorica povezuje političko stanje s gospodarskim i socijalnim stanjem koje na izmaku 60-ih godina ocjenjuje sve težim. Unutar takvog okvira objašnjava i slojevitost stanja u Hrvatskoj i iscrpno obrađuje nove poglede u hrvatskom partijskom vrhu, koje su njegove članove podijelile u dva suprotstavljena krila. Njezino izlaganje mjestimično poprima obilježje kronike iz koje se iščitavaju razilaženja, raskoli i sudari, a u kojima se javljaju sve opasnije kvalifikacije.

Obrađujući stanje tijekom 1971. g. u Hrvatskoj Savka Dabčević-Kučar navodi da je jedno od glavnih pitanja bio položaj Srba u Hrvatskoj, utvrđujući pri tome manipuliranje i „navođenje” iz Srbije. A radilo se, zapravo, o ukidanju povlastica jednoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj i o osiguranju pune ravnopravnosti Hrvata u Hrvatskoj. „Prst je bio uperen u neuralgičnu točku” - tvrdi autorica. „... Opravdan, razumljiv, demokratski (zahtjev), dočekan je na nož.” Izmišljena je suradnja hrvatskog partijskog vrha s ustaškom emigracijom

i organizirana bučna kampanja. Raspravljajući o Brijunskoj sjednici održanoj u travnju 1971., autorica navodi podatak da je već tada zaprijetio opoziv hrvatskog rukovodstva. No, to se tada još nije dogodilo.

Posebnu pozornost u knjizi privlači autoričino izlaganje o Titu i njegovu odnosu prema hrvatskom rukovodstvu i njoj osobno. Tu doznajemo mnoge detalje, koji nisu bili poznati široj javnosti, a koji svjedoče o Titovoj moći, političkoj strategiji, njegovim zaokretima i uopće o njegovoj apsolutnoj vlasti. Pri tome autorica ne iskazuje gnjev ili ljutnju. Njezine riječi nisu „govor mržnje”, nego razložno, osebujno iscrtavanje Titova političkog portreta. Istim pristupom ona opisuje političke i karakterne osobine dvaju najbližih Titovih suradnika, koji su odigrali fatalnu ulogu u slamanju hrvatskoga proljeća - a to su Edvard Kardelj i Vladimir Bakarić. Zanimljivi su, svakako, i opisi drugih političkih ili javnih ličnosti, posebno podaci o držanju Miroslava Krleže (kojeg naziva proljećarom) uz napomenu da su to samo dojmovi o razgovorima koje je s njim vodila, jer ga - bilježi - nije dostatno poznavala.

Raščlanjivanjem rasprava u partijskom vrhu Hrvatske, autorica donosi podatke o držanju pojedinaca koje navodi punim imenom i prezimenom. Detaljno su opisane pojedine etape događaja tijekom ljeta i jeseni 1971., u kojima je reformistička struja u SKH bila izvrgnuta novim optužbama, pa i prijetnjama vojskom. Potanko je obradila Titov rujanski zaokret prema proljećarima, njegov obilazak sjeverne Hrvatske i govor u hotelu „Esplanade” u Zagrebu, pa onda novi zaokret i završni čin u Karađorđevu. U opisima tih situacija autorica ocrtava slojevitost stanja i svojim analizama posve jasno upućuje na temeljnu problematiku, da bi zatim utvrdila: “Tito je bio uteg na vagi, onaj koji, kad se odluči, može staviti točku na sudbinu našeg pokreta”.

U svojoj knjizi Savka Dabčević-Kučar dio prostora posvećuje i međunarodnim činiteljima, upozoravajući na neke činjenice koje su zasigurno imale određeni - ne i mali - udio u slamanju hrvatskoga proljeća (o kojima piše i Miko Tripalo). Njezina ju razmišljanja vode do zaključka da su se glede održavanja Jugoslavije tada sasvim podudarali interesi Istoka i Zapada. “I to je jedan - nastavlja - od bitnih razloga što su, u to vrijeme naše akcije bile osuđene na neuspjeh”. U sklopu tih razmatranja su i podaci o Brežnjevljevoj ponudi vojne intervencije Titu.

Knjiga Savke Dabčević-Kučar u cjelini govori o uvjetima u kojima se zbivalo hrvatsko proljeće, o povijesnim okolnostima i korijenima na kojima je izrastao pokret i o njegovu usmjerenju prema demokraciji i civiliziranom suvremenom društvu. Premda je veći dio autoričina izlaganja posvećen djelovanju reformističke struje u hrvatskome partijskom rukovodstvu i njezinu osobnom udjelu, ona raspravlja i o ostalim sastavnicama pokreta, tj. o ulozi Matice hrvatske, o studentskoj organizaciji i učinku studentskog štrajka.

Pišući o Matici hrvatskoj, autorica utvrđuje da to nije bila homogena udruga, već da se sastojala od članova Partije te od nečlanova, antikomunista, kao i od pripadnika predratnih stranaka (npr. HSS-a). No, postupno se u Matici

stvara „živa jezgra”, koja nastupa vrlo aktivno, posebno nakon Desete sjednice CK SKH. Ona podupire stajališta Desete sjednice, ali s vremenom pretvara Maticu u posebno političko središte, koje se svojim strateškim i taktičkim odlukama uvijek ne podudara sa stajalištima reformskog krila u SKH. Ipak ga Matica hrvatska uglavnom podupire. Reformisti u SKH - tvrdi autorica - shvaćaju njihovu poziciju i prate politizaciju Matice „kao nužnu popratnu pojavu demokratizacije”. Zato i određuju „osobe za kontakt”, što je - kaže prilično dobro funkcioniralo. Zaključuje da je „Matičino djelovanje u cjelini za pokret bilo korisno”. Njezini ogranci, prožeti dinamizmom, i promičući ideju hrvatstva i ravnopravnosti bili su na terenu svojevrsan pandan Socijalističkom savezu. Matica je - bilježi autorica - kao masovna ustanova „bila neka vrsta matice hrvatskoga proljeća”. Autorica iznosi i reagiranje partijskog vrha, odnosno Tita, koji je tražio da se Matičina djelatnost spriječi, a njezini vodeći članovi uhapsu. Bilježi i Bakarićevu kritiku Matice hrvatske, koji je neprekidno ponavljao da je to jezgra i središte neprijateljskog djelovanja u Hrvatskoj na koje treba odgovoriti policijski (u čemu su ga podupirali Joža Vrhovec i Milutin Baltić).

Savka Dabčević-Kučar se osvrće i na studentsku djelatnost tijekom 1971. godine. Tito je - bilježi - u nekoliko navrata napadao događaje na Zagrebačkom sveučilištu, pa je zbog oštine istupanja studentskih vođa tražio i njihovo hapšenje. Vodeći politički ljudi u SKH - kaže - ograđivali su se od ponekih studentskih izjava, ali su se odlučno suprotstavljali hapšenju. Što se tiče studentskog štrajka, autorica smatra da je do njega došlo kad je to najmanje trebalo. Bilježi podatke o kontaktima studentskih vođa i hrvatskoga partijskog rukovodstva i utvrđuje razilaženja u trenutačnim metodama političke borbe, kao i o stupnju osjetljivosti za ono što se na drugoj strani spremalo. Tada je - navodi autorica - trebalo „stišati javnu scenu, a pojačati pritisak i argumente na sjednicama”. No, utvrđuje da je javnost postala „bitnim čimbenikom političkog života” i da širi slojevi teško mogu imati osjećaj za nijanse.

Savka Dabčević-Kučar daje obilje podataka o snagama koje su se suprotstavile hrvatskomu proljeću i o ljudima koji su ih predvodili. Oni su nastojali spriječiti promjene bojeći se da ne budu marginalizirani. Razglabajući o pojedinostima događaja i pokušavajući naći valjano tumačenje i dati ocjenu zbivanja, autorica na mnogim mjestima daje napomenu da su to njezine pretpostavke, ostavljajući povijesti i povjesničarima da utvrde je li u pravu ili nije. U svojem opsežnom tekstu otvorila je niz pitanja koja hrvatska historiografija treba razriješiti kako bi se otklonile globalne ocjene i dala kritička valorizacija o svemu što se u Hrvatskoj događalo, i to u kontekstu širih povijesnih procesa. Po tome knjiga Savke Dabčević-Kučar postaje nezaobilazno vrelo spoznaja, ali i vrelo koje sadrži mnoge prihvatljive prosudbe.

SUMMARY

MEMOIRS ON CROATIAN NATIONAL MOVEMENT OF 1971

The author gives an overview of several books of memoirs, in which the participants of the Croatian Spring movement present their views on the events of the period. The works described and analyzed here differ in their size as well as in the way the authors approach the period in question. The author, Hrvoje Matković concludes that with due precaution and critical approach, the information found in the books can be of aid in the reconstruction of the events, and consequently in carrying historical judgments.

Key words: Croatian Spring, 1971, Memoirs